

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЮРИСДИКЦІЙНИХ ОРГАНІВ

Статтю присвячено вивченню зарубіжного досвіду правового регулювання проблем примусового виконання рішень юрисдикційних органів. Наслідком незалежності органів примусового виконання судових рішень є оперативність виконавчого провадження. Визначено, що в умовах розвитку ринкової економіки та пов'язаних із цим відносин власності виникає потреба в регламентації діяльності приватних виконавців. У межах українського законодавства має бути закріплена норма про мирову угоду на етапі виконавчого провадження, яку можуть укладати сторони провадження за посвідченням державного виконавця.

Ключові слова: виконання судових рішень, приватний виконавець, мирова угода, виконавче провадження.

Статья посвящена изучению зарубежного опыта правового регулирования проблем принудительного исполнения решений юрисдикционных органов. Следствием независимости органов принудительного исполнения судебных решений является оперативность исполнительного производства. Определено, что в условиях развития рыночной экономики и связанных с этим отношений собственности возникает потребность в регламентации деятельности частных исполнителей. В рамках украинского законодательства должна быть закреплена норма о мировом соглашении на этапе исполнительного производства, которое могут заключать стороны производства по удостоверению государственного исполнителя.

Ключевые слова: исполнение судебных решений, частный исполнитель, мировое соглашение, исполнительное производство.

The article is devoted to the study of foreign experience of legal regulation of problems of compulsory execution of decisions of jurisdictional bodies. The consequence of the independence of enforcement agencies of court decisions is the speed of enforcement proceedings. It is determined that in the conditions of the development of a market economy and related property relations there is a need for regulation of the activities of private performers. Within the framework of the Ukrainian legislation, the norm on the settlement agreement at the stage of enforcement proceedings, which may be concluded by the parties to the proceedings upon certification of the state executor, must be fixed.

Key words: execution of judgments, private executor, amicable agreement, enforcement proceedings.

Вступ. У більшості держав світу одним із найважливіших суб'єктів виконавчого провадження є сам орган примусового виконання судових рішень. При цьому варто звернути увагу на те, що досвід багатьох зарубіжних країн різниться в підходах до вирішення питання, є орган примусового виконання судових рішень частиною системи конкретного органу державної влади (міністерства юстиції, поліції або суду) або ж організований і діє як незалежний і самостійний орган влади. Так, наприклад, у Бельгії, Нідерландах, Люксембурзі, Шотландії, Швеції та Португалії функціонують незалежні органи примусового виконання судових рішень. Зокрема, у Швеції виконавче провадження здійснюється саме державними виконавцями, які є незалежними від судів та інших органів влади, хоча й знаходиться під офіційним наглядом міністерства фінансів і контролюються Виконавчою агенцією. У низці інших західноєвропейських держав виконавче провадження знаходиться у веденні національних судів. Наприклад, в Австрії виконавче про-

вадження здійснює суд за місцем знаходження боржника або його майна, а в Іспанії виконання судового рішення реалізовує суддя, який безпосередньо виніс відповідне рішення. Поряд із цим варто звернути увагу на те, що в окремих державах світу існує практика, коли виконавче провадження також може покладатись і на нотаріусів (зокрема в Греції саме нотаріуси є повноважними виступати в ролі державних виконавців у виконавчих провадженнях про стягнення з боржника коштів).

Постановка завдання. Мета статті – вивчити зарубіжний досвід правового регулювання проблем примусового виконання рішень юрисдикційних органів.

Результати дослідження. Необхідно також зазначити, що суб'єктами виконавчого провадження в багатьох державах світу можуть бути також і приватні судові виконавці, які, як правило, створюються в тих країнах, у яких виконавче провадження розглядається як другий етап судового провадження (тому виконавче провадження найчастіше здійснюється під наглядом суду). Наприклад, у Болгарії діяльність (організація, правове становище, права й обов'язки), а також право брати участь у виконавчому провадженні приватних судових виконавців регламентована Законом РБ «Про приватних судових виконавців» 2005 року [1]. У Німеччині також суб'єктами виконавчого провадження є сторони виконавчого провадження та судовий пристав (Gerichtsvollzieher), який вважається відносно самостійним органом правосуддя, діяльність якого регламентована Законом ФРН «Про судоустрій» [2], а також низкою норм Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) ФРН [3] (ураховуючи останні зміни до Кодексу та закону, що були внесені 31 серпня 2015 року [4]). Загалом діяльність судових приставів у ФРН, власне, як і в Англії, можна розцінювати як результат змішаної системи здійснення виконавчого провадження, в силу якої учасниками такого провадження вважаються не тільки пристав, а й сам суд.

Так, аналізуючи досвід діяльності органів примусового виконання судових рішень різних держав світу і специфіку виконавчого провадження в таких країнах, можна дійти висновку, що ефективність виконання рішень суду незрівнянно вища в тих національних правових системах, де, з одного боку, їх здійснює незалежний орган (незалежний від суду та центральних органів влади), з іншого боку, орган, що наділений силовим елементом (найкращим прикладом цього є США). Разом із цим варто погодитись з тими вченими, які наголошують на тому, що для забезпечення стягнення з метою відновлення майнових прав велике значення мають саме соціально-економічні, природні, географічні, соціально-психологічні, ідеологічні, освітні, культурні, побутові та інші фактори, що знаходяться в безпосередньому зв'язку з механізмом правового регулювання [5, с. 100, 101].

Однак, незважаючи на те що становлення законодавства про виконавче провадження в різних державах світу концентрувалось на оптимізації діяльності органів примусового виконання судових рішень, законодавці низки цивілізованих країн також звертали особливу увагу й на максимізацію ймовірності добровільного виконання боржниками своїх зобов'язань. Для цього суб'єктами правотворчої діяльності в нормативних актах прописувались вигідні позитивні й негативні умови такого добровільного виконання виконавчих листів. Наприклад, у Болгарії, відповідно до положень ЦПК [6], слідом за рішенням суду видаються виконавчі листи (изпълнителен лист), які повинні виконуватися боржником у 14-денний термін. Якщо боржник не виконує ці умови в установленний строк, заявник може звернутися до приватних чи державних судових приставів для примусового виконання судового наказу, що тягне за собою додаткові витрати для боржника.

Цікавим у цьому аспекті є досвід Ізраїлю, в якому невиконання боржником виконавчих документів у встановлені строки може розцінюватись як «неповага до суду». За таке правопорушення суд може накласти на винуватого боржника обов'язок у щоденній сплаті штрафу (до моменту початку виконання ним виконавчих документів), розмір якого повинен стимулювати порушника до виконання зобов'язань, однак не може перевищувати розміру самого стягнення [7, с. 82–83].

Максимізація ймовірності добровільного виконання боржниками своїх зобов'язань також часто залежить від ефективності процедури доведення до відома боржника документів виконавчого провадження. Так, наприклад, в Італії пристави та/або інші посадові особи Бюро повідомлень, виконань та опротестування Італійської Республіки (компетенція яких охоплює відповідну територіальну одиницю республіки) повинні повідомляти боржника про заборгованості (а також про можливості погасити таку заборгованість у добровільному порядку) під час безпосереднього візиту до боржника (про це підписується відповідний акт) або поштою. Якщо судовий пристав використовує для повідомлення боржників поштовий сервіс, він зобов'яза-

ний посилати повідомлення в такій кількості (окремими листами), яка буде відповідати кількості одержувачів, незважаючи навіть і на те, якщо такі мають одне місце проживання [8]. При цьому, згідно зі ст. 143 ЦПК РІ [9, р. 14], а також указівками, що містяться в Повідомленні Судового департаменту організації, персоналу та послуг Італії від 25 листопада 2012 року № VI-DOG/1783/03-1/2012/CA [10], пристави, якщо стане відомо, що за адресою, на яку надсилались документи виконавчого провадження, сам боржник не проживає, повинні провести розслідування із цього приводу, знайти фактичне місце проживання (або перебування) боржника, на яке потрібно повторно відіслати відповідні документи. В Італії, як і в Бельгії, виконавець у процесі розшуку боржника може звернутись зі спеціальними запитом до податкових органів та органів соціального захисту, які повинні надати інформацію про боржника, з якої можна дізнатись про його місце проживання чи перебування. Коли таке місце проживання (чи перебування) не вдається вияснити, пристав повинен повідомити боржника про виконавче провадження, шляхом розміщення відповідного повідомлення в засобах масової інформації.

У свою чергу, в Польщі, наприклад, у силу п. 1 ст. 805 ЦПК [11] (зі змінами станом на 2015 рік [12]) у день видачі виконавчого листа (*tytuł wykonawczy*) боржнику вручається повідомлення про початок виконавчого провадження (в повідомленні також містяться зміст виконавчого листа та способи його виконання, а також можливості, терміни й способи оскарження такого документа), а також копія виконавчого листа, справжність якого, як правило, підтверджується судовим приставом (*komornik*). При цьому указані документи, за правилами ЦПК РП, вручаються боржнику одним із двох способів: 1) безпосередньо (судовий пристав вручає документи безпосередньо боржникові в руки, про що той підписує спеціальний акт про вручення); 2) через поштових операторів (у друкованій формі за вказаною адресою за допомогою поштового оператора).

Необхідно відзначити, що коли документи вручаються боржнику через поштових операторів, то це означає, що такий лист залишається на зберігання у відповідному відділі пошти, а боржнику надсилається лише повідомлення про місце знаходження такого листа з усіма відповідними реквізитами. Коли доставка листа вважається неможливою (стає зрозумілим, що адресат-боржник не проживає за вказаною адресою та/або не працює за вказаною адресою; такий факт установлюється в тому разі, якщо лист, який знаходиться в поштового оператора, боржник не забирає понад сім днів, а повідомлення про місцезнаходження листа судового пристава залишається «без руху» в поштовій скриньці або «в дверях квартири» адресата), то, за правилом пар. 1 ст. 139 ЦПК РП, після закінчення семи днів лист, що знаходиться у відповідному відділенні пошти, залишається ще на сім днів, про що адресат-боржник повідомляється повторним повідомленням. Разом із цим варто врахувати, що якщо після закінчення всього терміну (а саме 14 днів) адресат усе ж не забрав листа (тобто вручення такого листа за фактом неможливе), то такий лист із документами вважається доставленим останнім (чотирнадцятим) днем зазначеного періоду, через що такого боржника вносять до офіційного реєстру боржників.

У тих же випадках, коли лист адресату було доставлено, за правилом пар. 2 ст. 805 ЦПК РП, такий боржник має право вимагати від судового пристава пред'явити йому виконавчий лист в оригінальному вигляді для ознайомлення і звірки з врученою йому копією. Для цього боржник звертається з відповідним клопотанням до Канцелярії судового пристава (*Kancelaria komornicza*), що знаходиться при відповідному районному суді (голови якого такий пристав підпорядковується та перед яким звітує).

Водночас варто зазначити, що виконавче провадження низки зарубіжних країн, будучи спрямованим на стягнення боргів, передусім вирішує питання примирення кредитора та боржника як сторін виконавчого провадження (зокрема така практика використовується в Нідерландах, Німеччині, Франції, Польщі й Іспанії). Наприклад, у Франції спроба примирення сторін провадження взагалі є обов'язковою в тих випадках, коли ставиться питання про накладення стягнення на заробітну плату боржника. У свою чергу, у ФРН спроба примирення сторін провадження є питанням із категорії «делікатних», оскільки заяву про спробу примирення може подати лише кредитор і виключно у випадках, коли виконавцем у конкретному виконавчому провадженні є приватний пристав. При цьому варто врахувати, що в силу ст. 850h ЦПК ФРН [3] як особливу непряму спробу примирення передбачено виняток із загального правила: заявити про бажання примирення може боржник шляхом подання заяви про виключення з опису окремого майна, яке він вважає життєво необхідним. У процесі такого виключення з опису майна приватний пристав може (за власною ініціативою) запропонувати сторонам укласти мирову угоду, пояснюючи при цьому особливості й наслідки такої дії для обох сторін провадження.

Також характерним у цьому питанні є приклад сусідньої Польщі, в якій мирна угода буває двох видів: судова (*sądowa*) та позасудова (*pozasądowa*) мирна угода. При цьому обидва види таких угод співвідносяться з процесом виконавчого провадження, будучи тільки виконавчим листом (якщо угода судова). Разом із тим у Польщі можуть укладатись також і квазімирні угоди, що досягаються сторонами (кредитором і боржником) в усній формі. Однак варто наголосити на тому, що практика укладання таких угод має низку складнощів із їх реалізації. По-перше, усна мирна угода ґрунтується на тому, що боржник виплачує кредитору всю заборгованість (найчастіше в розстрочку), враховуючи також і пов'язані з виконавчим провадженням витрати заявника, а сам кредитор повинен прагнути своїми діями (чи бездіяльністю) не погіршувати становище боржника у провадженні. По-друге, для усної мирної угоди необхідний виконавчий лист, у якому підтверджено раціональність і сам розмір суми боргу. По-третє, усна мирна угода може укладатись і виконуватись виключно у двох ситуаціях:

1) якщо ще не відкрито виконавче провадження. Це стосується тих випадків, коли кредитор отримав виконавчий лист, але не бачить доцільності у зверненні до судового пристава, так як боржник або добровільно погашає всю заборгованість, або (за домовленістю сторін) погашає борг у формі розстрочки;

2) якщо вже відкрито виконавче провадження. Коли кредитор уже звернувся до відповідного судового пристава, а боржник вирішує відразу ж погасити весь борг чи погасити його поетапно (в розстрочку за домовленістю сторін), то кредитор не повинен допускати ситуації, у якій такий боржник буде нести «несправедливі витрати». Зокрема, це виражається в тому, що [13; 14; 15] кредитор стає на сторону боржника, коли той подає судовий позов (ґрунтуючись на ст. ст. 767, 770, 840 ЦПК РП) проти судового пристава, який передчасно наклав на боржника штрафи; кредитор сам погашає всі борги, обумовлені виконавчим провадженням за домовленістю сторін.

Що ж стосується такого питання, як право сторони виконавчого провадження на оскарження рішень, дій чи бездіяльності посадових осіб органів примусового виконання судових рішень, то варто підкреслити, що часто в законодавчих нормах різних держав прямо позначаються конкретні випадки, за якими державні виконавці несуть ту чи іншу відповідальність (тобто на основі цих статей учасники виконавчого провадження можуть подавати проти ймовірно винуватих виконавців позови до суду чи квазісудових органів, якщо вважають, що має місце порушення їхніх процедурних прав), хоча переліки таких випадків, як правило, не є вичерпними.

Наприклад, у ст. ст. 6 і 70 Закону РП «Про судових приставів і виконавче провадження» 1997 року [16] польський законодавець установив правило, згідно з яким судові пристави несуть відповідальність за шкоду, заподіяну ними, в разі розголошення банківської таємниці або податкового стану учасника виконавчого провадження (таку саму відповідальність тягнуть за собою й порушення ст. 20 зазначеного Закону, а саме дії щодо неправомірного використання зазначеної інформації); порушення дисципліни (груба неповага до законів).

При цьому варто звернути увагу на те, що притягнення до відповідальності за протиправні діяння й/або рішення державних виконавців у державах відбувається по-різному, залежить від орієнтації на незалежність таких приставів. У державах, у яких орган примусового виконання судових рішень є незалежним, державні виконавці притягуються в адміністративному порядку через квазісудові органи (дисциплінарні комітети, комісії тощо, рішення яких можуть бути надалі оскаржені в судовому порядку), а в тих державах, у яких такий орган є частиною структури суду чи іншого органу влади, – виключно в судовому порядку. Показовим прикладом у цьому питанні є досвід оскарження рішень, дій чи бездіяльності й притягнення до відповідальності приватних державних виконавців у Болгарії. Так, відповідно до ст. 74 Закону РБ «Про приватних судових виконавців» 2005 року [1], приватний судовий виконавець відповідає за збиток, який він неправомірно заподіяв під час виконання своєї повноважень. Насамперед варто звернути увагу на те, що в болгарській практиці оскарження рішень державних виконавців відіграє найважливішу роль саме Дисциплінарний комітет Палати судових виконавців, у який входить рівна кількість представників Палати судових виконавців і Міністерства юстиції РБ. Цей орган є ключовим у питанні притягнення виконавця до відповідальності, у зв'язку з чим тільки він може накладати штрафи приватного примусу за порушення законодавства про виконавче провадження й статутних норм і стандартів (найчастіше це порушення положень ст. 428 ЦПК РБ про офіційне повідомлення боржника про строки добровільного виконання зобов'язання й дату відкриття виконавчого провадження; пар. 2 п. 1 ст. 426 ЦПК РБ про неправомірне ігноруванні заяви кредитора порушити виконавче провадження та вжити відповідних примусових заходів; пар. 1–8 п. 1 ст. 433 ЦПК РБ

про неправомірне припинення виконавчого провадження; про неправильне визначення розміру суми зборів, пов'язаних із виконавчим провадженням; про фінансові порушення у виконавчому провадженні, зокрема ті, які пов'язані з процедурою публічного продажу арештованого майна [17, с. 66]). Відтак адміністративно-дисциплінарна процедура щодо державного виконавця може бути ініційована за заявою учасника виконавчого провадження, який вважає, що судовий виконавець порушив законодавство про виконавче провадження своїм рішенням і/або дією (бездіяльністю). Наприклад, у 2015 році Дисциплінарним комітетом на приватних судових виконавців було накладено 18 доган; 6 тимчасових усунень від виконання повноважень; 7 тривалих усунень від виконання повноважень (із яких – 1 на вісім місяців, 3 на один рік і 3 на три роки); фінансові санкції у вигляді штрафів (із яких – 37 у розмірі від 100 до 1 000 лв., 30 – від 1 000 до 5 000 лв., 12 – від 5 000 до 10 000 лв., 2 – у сумі, що перевищує 10 000 лв., 2 – понад 20 000 лв.) [17, с. 64].

При цьому важливо відзначити, що болгарський законодавець у ч. 2 ст. 74 Закону РБ «Про приватних судових виконавців» прямо встановлює правило, в силу якого держава не відповідає за дії приватних судових виконавців, у тому числі й тоді, коли такого виконавця приносять до фінансової відповідальності. Так, у разі залучення приватного судового виконавця до відповідальності в рамках провадження в Дисциплінарному комітеті або в рамках судового провадження відшкодування шкоди, яке він заподіяв стороні виконавчого провадження, має покриватися за рахунок винуватого виконавця або його страховки (якщо в конкретному випадку настав страховий випадок). Варто підкреслити, що чинна судова практика щодо оскарження неправомірних дій і рішень приватних судових виконавців є дуже широкою [18; 19; 20; 21], при цьому суди, як правило, справедливо приймають рішення на користь потерпілої сторони виконавчого провадження.

Висновки. Отже, підводячи підсумок, вважаємо за доцільне наголосити на такому:

1. Наслідком незалежності органів примусового виконання судових рішень є оперативність виконавчого провадження. Найкращі результати в такій практиці демонструє Швеція, де найвищі показники оперативності виконавчого провадження по Європі досягнуті завдяки створенню виконавчого агентства, що не підпорядковане судовій владі і є незалежним органом виконавчої влади. Саме така модель функціонування органу примусового виконання судових рішень, що фактично не має аналогів у Європі, є найбільш удаюю для запозичення нашою правовою системою.

2. В умовах розвитку ринкової економіки й пов'язаних із цим відносин власності виникає потреба в регламентації діяльності приватних виконавців. Прикладом регламентації діяльності таких виконавців може стати досвід ФРН і Болгарії. Убачається доцільність у висуненні законодавцем до таких виконавців більш суворих вимог, а саме: наявність у кандидатів на посаду приватних виконавців повної вищої юридичної освіти; складання такими кандидатами кваліфікаційного іспиту; обов'язкова належність приватних виконавців до Палати державних виконавців, що буде займатись контрольно-наглядовими та організаційно-правовими питаннями діяльності приватних виконавців (ураховуючи й повноваження щодо притягнення таких виконавців до юридичної відповідальності).

3. У рамках українського законодавства має бути закріплена норма про мирову угоду на етапі виконавчого провадження, яку можуть укладати сторони провадження за посвідченням державного виконавця. У такій угоді повинні вказуватись сторони угоди; дата, з якої набирають чинності умови договору; умови виконання боржником своїх обов'язків (якщо передбачається розстрочка, то повинна складатись таблиця сплати боргу чи, наприклад, схема покриття шкоди). У разі належного виконання сторонами провадження умов мирної угоди ні до однієї зі сторін такого провадження не можуть застосовуватись ті чи інші санкції, що передбачаються виконавчими документами (зокрема боржнику не нараховується пеня, не може бути арештовано та реалізовано його майно тощо).

4. Для оптимізації процесу оскарження дій, бездіяльності й/або рішень посадових осіб – державних виконавців, необхідно за досвідом Болгарії, Бельгії та Нідерландів створити Палату державних виконавців, у якій діяв би Дисциплінарний комітет (як квазісудовий орган), котрий міг би розглядати скарги на державних виконавців за прискореними процедурами. Рішення комітету повинні бути не остаточними, а такими, що можуть бути надалі оскаржені в судовому порядку.

Список використаних джерел:

1. За частните съдебни изпълнители : Закон на Република България от 10.05.2005 // Държ. вестн. – 2005 – № 43. – С. 12.
2. Gerichtsverfassungsgesetz: Gesetz vom 27.11.1877 // Reichsgesetzblatt. – 1877. – S. 41.
3. Zivilprozessordnung : Gesetz vom 30.11.1877 // Reichsgesetzblatt. – 1877. – S. 83.
4. Zehnten Zuständigkeitsanpassungsverordnung : VO vom 31.08.2015 // Bundesgesetzblatt. – 2015. – № 35. – Teil I. – S. 1474.
5. Батычко В.Т. Исполнительное производство в зарубежных странах / В.Т. Батычко // Извес. ЮФУ. – 2008. – № 10. – С. 99–105.
6. Граждански процесуален кодекс : Закон на Република България от 06.07.2007 // Държ. вестн. – 2007. – № 59. – С. 1.
7. Братухина Н.А. Анализ эффективных систем исполнительного производства за рубежом / Н.А. Братухина, Т.В. Яляиева // Экономика и право. – 2015. – № 8–9(54–55). – С. 78–84.
8. La corte suprema di cassazione, Sezione II, 20.07.1995 № 7904 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ricercagiuridica.com/cassazione/>.
9. Codice di procedura civile italiano : Legge, appr. con il Regio decreto-legge 28.10.1940 № 1443 (Edizione Marzo 2014). – Rome : Altalex, 2014. – 111 p.
10. Notificazione ex art. 143 c.p.c. indispensabile la relata negativa dell'Ufficiale Giudiziario : Notificazione Dipartimento dell'Organizzazione Giudiziaria, del Personale e dei Servizi, Direzione Generale del Personale e della Formazione, 26.11.2012 Prot. VI-DOG/1783/03-1/2012/CA [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aug.it/notificazione-ex-art-143-c-p-c/>.
11. Kodeks postępowania cywilnego : Ustawa z dnia 17.11.1964 // Dziennik Ustaw. – 1964. – № 43. – Poz. 296.
12. Kodeks postępowania cywilnego : Ustawa z dnia 17.11.1964 (stan prawny: 2015) // Dziennik Ustaw. – 2015. – Poz. 1567.
13. Uchwała składu siedmiu sędziów : Uchwała, Izba Cywilna, zasada prawna z dnia 27.11.1986 r. № III CZP 40/86 // Orzecznictwo Sądu Najwyższego. – 1987. – № 5–6. – Poz. 71.
14. Uchwała składu siedmiu sędziów : Uchwała, Izba Cywilna, zasada prawna z dnia 09.09.1987 № III CRN 233/87 // Orzecznictwo Sądu Najwyższego. – 1989. – № 10. – Poz. 161.
15. Uchwała składu siedmiu sędziów : Uchwała, Izba Cywilna, zasada prawna z dnia 28.02.1995 № III CZP 20/95 // Orzecznictwo Sądu Najwyższego. – 1995. – № 5. – Poz. 83.
16. O komornikach sądowych i egzekucji : Ustawa z dnia 29.08.1997 // Dziennik Ustaw. – 1997. – № 133. – Poz. 882.
17. Цачева М. Доклад за дейността на Дисциплинарната комисия на Камарата на частните съдебни изпълнители за 2015 година / М. Цачева // Годишен отчет 2015 // Камера на частните съдебни изпълнители. – София, 2016. – С. 56–66.
18. Решение Софийски районен съд, Гражданска колегия, I отделение, от 12.08.2011 гражданско дело № 36-608/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bcpea.org/uploads/pdf/sudebna_praktika/Reshenie_12_08_2011_na_SRS.pdf.
19. Решение Върховният касационен съд на Република България, III гражданско отделение, от 21.09.2011 гражданско дело № 184 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bcpea.org/uploads/pdf/sudebna_praktika/Reshenie184_21_09_2011_na_VKS.PDF.
20. Решение Пловдивският районен съд, VII гр.с., от 11.01.2013 гражданско дело № (секретно) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bcpea.org/uploads/pdf/sudebna_praktika/Reshenie_ot_11_01_2013_na_PRS.PDF.
21. Решение Върховният касационен съд на Република България, III гражданско отделение, от 29.03.2013 гражданско дело № 372/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bcpea.org/uploads/pdf/sudebna_praktika/reshenie_372_29.03.2013.PDF.